

Op de eerste verdieping van een Parijs gebouw, achter een gevel die in zijn omgeving lijkt op te lossen, voelt men een bruisende energie. Er wordt gewerkt in kleine groepjes. Onderwerpen als de gebouwde omgeving, de architectuur, het landschap en de maatschappij worden er besproken. Toch heeft Construire, gevestigd in het hart van de Parijse Marais, niet de sfeer van een architectenpraktijk. Je zou je dit makkelijk kunnen voorstellen als het woonhuis van Patrick Bouchain. De muren zijn bedekt met kleine voorwerpen, sporen van een professionele reis door een wereld van architecturale uitdagingen: hier een krantenknipsel, daar verschillende kleurige ansichtkaarten, kettingen, stalen van diverse materialen, boeken, maar ook sculpturen en allerlei prullaria. In dit Parijse appartement is architectuur niet het exclusieve gespreksonderwerp. Integendeel, rond de grote witte tafel praten collega's Patrick Bouchain (Construire) en Nicola Delon (Encore Heureux) over wat architectuur wel en niet zou kunnen doen aan de huidige situatie, of zelfs aan de menselijke conditie.

Parijs, 10 september 2019

Een gesprek met Patrick Bouchain en Nicola Delon

Pauline Fockedeey, Christoph Grafe, Véronique Patteeuw

OASE: Hannah Arendt besteedt in *The Human Condition* veel aandacht aan de definitie en het onderscheid tussen de domeinen privé en publiek. Als we letterlijk zouden vertalen wat ze uitlegt, lijkt ze steeds te beweren dat het niet volstaat om een onderscheid te maken tussen wat privé is (de ruimte van het intieme) en wat publiek (de ruimte van het politieke). In de projecten die jullie ontwikkelen of begeleiden, kiezen jullie ervoor om dit onderscheid te laten varen. Of streven jullie naar het realiseren van iets wat daartussen ligt, een soort in-between?

PB: Ik denk dat de scheiding tussen privé en publiek een te beperkte voorstelling van zaken geeft. Je zou kunnen zeggen dat je gedurende je hele leven, of de hele dag, zowel een publiek als privépersoon bent. We zijn nooit uitsluitend privé of publiek. Wel is er sprake van verwarring tussen privé en privatisering, tussen het publieke en het institutionele: het publieke wordt vaak vereenzelvigd met het institutionele, en het private met de privatisering van de handel en de economie. Tussen die twee bestaat er geen derde niveau, maar is het de energie die zaken verbindt. Het is de vraag wat deze energie zal voortbrengen. Als ik dit onderwerp betrek op mijn persoonlijke leven, zou ik zeggen dat ik zelf in de architectuur ben beland, omdat architectuur een kans was om dit vraagstuk aan te pakken. Maar het is niet de architectuur die me interesseert; het is omdat bouwen betekent dat je dingen met elkaar verbindt: het verbinden van het private met het publieke en dus het politieke met het sociale, het sociale met het economische, het sociale met het culturele. Het is dit gebied van denken en handelen dat me interesseert.

On the first floor of a Parisian building, behind a façade that seems to dissolve into its surroundings, energy buzzes. People in small groups are discussing subjects like the built environment, architecture, landscape, society. Construire, located in the heart of the Parisian Marais, does not have the appearance of an architecture firm. It could easily be Patrick Bouchain's home. Small objects cover the walls, traces of a professional journey through a world of architectural challenges: a newspaper clipping, several colourful postcards, necklaces and samples of diverse materials and books, but also sculptural objects and knickknacks. In this Parisian apartment, architecture is not the central theme of conversation. On the contrary. Around the large white table, colleagues Patrick Bouchain (Construire) and Nicola Delon (Encore Heureux) talk about what architecture could possibly do and not do to present circumstances, or even the human condition.

Paris, 10 September 2019

A Conversation with Patrick Bouchain and Nicola Delon

Pauline Fockedeey, Christoph Grafe, Véronique Patteeuw

OASE: In *The Human Condition* Hannah Arendt tries to define and distinguish what is private and what is public. If we were to make a literal translation of what she explains, she seems to be saying that it is not enough to distinguish between what is private, the space of the intimate, and the public, the space of the political. In the projects that you develop or accompany, do you choose to abandon this distinction or do you seek the establishment of a kind of in-between?

PB: The separation between private and a public is beside the point. We are not separate private or public human beings. We have confused private with privatisation and public with institution: the public has become associated with the sphere of institutions and the private is often equated with the privatisation of trade and the economy. The in-between is not a third domain, but it is the energy that connects things. How is this energy created? I got into architecture because architecture was an opportunity to address this question. But it's not architecture that interests me, it's because building something means connecting things: connecting the private and the public and therefore the political and the social, the social and the economic, the social and the cultural. It is this area of thought and activity that holds my interest.

ND: I'd start by asking what exactly the public interest is. Currently, what counts in a public or private space is its authenticity. If we believe the idea that public space is

ND: Ik zou beginnen met de vraag wat precies het algemeen belang is. Wat tegenwoordig telt in een publieke of private ruimte is haar oprechtheid. Terwijl we denken dat de openbare ruimte voor iedereen is, zien we nu vaak precies het tegenovergestelde. Het zijn de privéruimten, de betwiste ruimten en de ruimten van solidaire economie die de macht overnemen van een tandeloze overheid. We zien een verzwakking, althans in Frankrijk, van de publieke macht. Latour had het over het antropoceen, dat overgaat in het capitaloceen. Het is de kwestie van de economische macht, die het alpha en omega van elk gesprek over architectuur zou moeten zijn.

Als Encore Heureux hebben wij ons sterk bezig gehouden met publiek-private samenwerkingsverbanden. Die zijn oorspronkelijk in Frankrijk geïnitieerd, naar Groot-Brittannië geëxporteerd en eind jaren 1990 weer in Frankrijk opgedoken. Ze hebben een structurele vermindering van de competenties van overheidsdiensten veroorzaakt. De salarissen bij de overheid zijn laag; het personeel is gekrompen. De capaciteit om grote operaties uit te voeren is afgenomen. Als die capaciteit eenmaal is verdwenen, is diezelfde overheid niet meer in staat om even effectief te zijn als de private sector. Het gaat hier om een tendens met als gevolg een totale privatisering van ons leven, net zoals de digitale revolutie ook een privatisering van data is en dus van onze marktwaarde. Ik sluit me bij Patrick aan dat publiek-private categorieën onwenselijk zijn, maar dit dwingt me wel om het algemeen belang opnieuw te definiëren. Waar vinden we dat vandaag? En waar grijpt de architect in, met het geringe gewicht dat hij heeft? Ik moet hierbij denken aan een bekende uitspraak van Paul Valéry: 'Als de staat sterk is, verplettert hij ons. Als hij zwak is, gaan we eraan', want dit citaat toont aan dat het in deze tussenruimte gaat om collectieve kwaliteit of algemeen belang.

We hebben de invloed van het openbare opdrachtgeverschap zien verdwijnen. Zelf hebben we het geluk dat we nog steeds publieke opdrachtgevers vinden die ons vertrouwen. Maar ik zie ook een aantal collega's die het publiek in de steek hebben gelaten en de sterke arm zijn geworden van particuliere ontwikkelaars, van volledig geprivatiseerde belangen. Wanneer de stad Parijs bijvoorbeeld 'het opnieuw uitvinden van Parijs' (*réinventer Paris*) lanceert, wordt in feite grond verkocht die ons allen toebehoort. Dit gebeurt zonder

Patrick Bouchain – Construire, renovation of 60 social housing units in collaboration with residents, Boulogne-sur-Mer, 2013 / renovatie van 60 sociale huurwoningen samen met bewoners, Boulogne-sur-Mer, 2013

Patrick Bouchain – Construire, renovation of 60 social housing units in collaboration with residents, Boulogne-sur-Mer, 2013 / renovatie van 60 sociale huurwoningen samen met bewoners, Boulogne-sur-Mer, 2013

Pauline Fockedeey, Christoph Grafé, Véronique Patteeuw
Parijs, 10 september 2019

Tabelle Crankington
Rédaction de l'Architecture
de l'habitat
à l'échelle
de la ville

for everyone, today we are more than often confronted with the opposite. Private spaces, contested spaces, or spaces of the solidarity economy will become the spaces of the regulation of a public power or public authority that no longer plays its role. We are seeing a weakening, in France at least, of this public authority. Latour speaks of the Anthropocene and now of the Capitalocene. It is the question of economic power, which is the alpha and omega of all architecture.

With Encore Heureux, we have addressed the public/private partnerships that were initiated in France, exported to England and came back to France at the end of the 1990s. They led to a reduction in the competences of public services, low salaries, staff cuts and therefore the loss of the capacity to carry out major operations. Once public institutions have lost that capacity, they often no longer know how to do what the private sector can do. What is at stake here is the construction of the widespread privatisation of our lives, just as the digital revolution is a privatisation of data and therefore of the market value of each one of us. I agree with Patrick's thoughts on the limited significance of the categorisation of the public versus the private. But this still begs the question of the definition, or redefinition, of common purpose. Where do we find it today? And where can architects intervene, with the little leverage they can muster? Paul Valéry once wrote: 'If the State is strong, it crushes us. If it is weak, we perish.' I like this quote because it shows that it is in the in-between that the collective quality or the common purpose will be at stake.

We have seen the power of public institutions collapse. If we are lucky enough to still have public contractors who trust us, I also see some of our colleagues who have abandoned the public and become the armed forces of private promotion, of privatised life. When the city of Paris, for example, launches a campaign of 'reinventing Paris', it in fact sells land that belongs to the public without asking the public – us – for permission; under the guise of 'innovation' the state sells public buildings to private operators who, once they have become owners, do what they want. And that's what we have to understand, it's that we have a legislative system

Pauline Fockedeey, Christoph Grafé, Véronique Patteeuw
Parijs, 10 September 2019

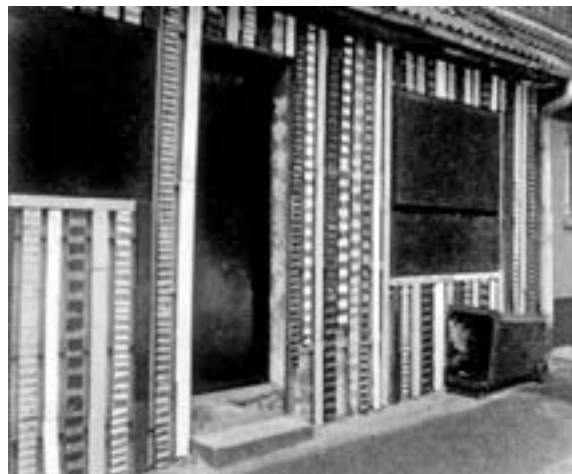
1
Jean-Louis Violeau is een socioloog en onderzoeker aan het 'Architecture-Culture-Société' laboratorium van het École d'architecture de Paris-Malaquais in Parijs. Hij schreef onder andere: *Les architectes et mai 68* (Parijs: Éditions Recherches, 2005) en *Les architectes et mai 81* (Parijs: Éditions Recherches, 2011).

2
De Franse term *parlement* is afgeleid van het werkwoord *parler*, 'spreken', en betekende oorspronkelijk 'toespraak, gesprek, discussie'.

toestemming te vragen. Onder het voorwendsel van 'vernieuwing' verkoopt de overheid openbare gebouwen aan particuliere ondernemers die, als ze eenmaal eigenaar zijn geworden, hun gang kunnen gaan. Dat moeten we begrijpen, dat we een juridisch systeem hebben dat de eigenaar de macht geeft om te controleren, te exploiteren, te gebruiken en te programmeren. Het komt hierop neer: wanneer een privé partij zich een publiek goed heeft toegeëigend, is het pleit beslecht.

PB: Op een dag was ik aan het lunchen met Jean-Louis Violeau en we stelden vast dat het woord partnerschap misschien niet het meest geschikte woord was om de relatie tussen publieke instellingen en private partijen aan te duiden.¹ Daarom hebben we voorgesteld om de P voor partnerschap te vervangen door de P voor *parlement*.² Misschien moeten publieke en private partijen elkaar op een gegeven moment spreken of tegenkomen, opdat zelfs de publieke actoren beginnen te begrijpen dat ze de private sector nodig hebben. Al heel vroeg beseftte ik dat het niet heel slim was vast te houden aan het traditionele onderscheid tussen *maîtrise d'ouvrage* en *maîtrise d'oeuvre*, ofwel tussen de rol van de opdrachtgever en die van de ontwerper/bouwer. Daarom probeerde ik het opdrachtgeverschap altijd te combineren met ontwerpen en bouwen, tot het moment waarop ik als het ware mijn eigen opdrachtgever werd. Als bouwmeester vond ik de opdracht uit, kende me die vervolgens toe als ontwerper, terwijl ik tegelijkertijd ook het gebruik van het uiteindelijke bouwwerk in goede banen leidde, als *maitre d'usage*.

ND: Ik zou dit willen aanvullen met de kwestie van de juridische mazen in de wet. Patrick heeft op een aantal vlakken laten zien dat als je de spelregels die onze wet bepalen in de vingers hebt, die regels ons meer toestaan dan men ons wil doen geloven. Want ik denk niet dat jij, Patrick, ooit iets illegaals hebt gedaan, althans niet in een illegale situatie bent terechtgekomen, die je verweten had kunnen worden. Het is aan de hand van deze strategische werkwijze dat Patrick inspirerende projecten heeft ontwikkeld: 'het fluïde maken' van ruimten en vertogen. Het vinden van mogelijkheden impliceert het mogelijk maken van het onverwachte of de toe-eigening. Daardoor kunnen dingen vloeibaar worden.

Patrick Bouchain – Construire, renovation of 60 social housing units in collaboration with residents, Boulogne-sur-Mer, 2013/
renovatie van 60 sociale huurwoningen samen met bewoners, Boulogne-sur-Mer, 2013

Pauline Fockedeij, Christoph Grafé, Véronique Patteeuw
Parijs, 10 september 2019

1
Jean-Louis Violeau is a sociologist and researcher at the 'Architecture-Culture-Société' laboratory of the École d'architecture de Paris-Malaquais in Paris. His publications include: *Les architectes et mai 68* (Paris: Éditions Recherches, 2005) and *Les architectes et mai 81* (Paris: Éditions Recherches, 2011).

2
The French term *parlement* is derived from the verb *parler*, 'to speak', and originally meant 'speech, conversation, discussion'.

giving the proprietor the power of operation, use and programming. The bottom line is: when a private operator is at home, he is at home.

PB: One day, I was having lunch with Jean-Louis Violeau and we agreed that the word *partnership* was perhaps not the most appropriate word for the relationship between public institutions and private parties.¹ We proposed to replace the P for *partnership* with the P for *parle-ment*, or *parliament*.² Perhaps it is indeed necessary that at some point the public and the private talk or meet each other to such an extent that even the public might consider that it needs the private sector. Very early on, I realised that there was nothing more stupid than to hold on to the traditional distinction between *maîtrise d'ouvrage* and *maîtrise d'oeuvre*, or between the role of the commissioner and the role of the designer/builder. That's why I tried to combine commissioning with designing and building to the point of becoming my own commissioner. In fact, I invented the commission as a master builder and I attributed it to myself as a designer, or even as the person who is in charge of managing the use of the finished structure, as a *maitre de l'usage*.

ND: I would like to add the question of legal loopholes to this. Patrick has shown in his smaller and larger projects that an intimate knowledge of the rules that characterise our professional legal position creates more opportunities for us as architects than we often want to believe. Because I don't think that you, Patrick, ever found yourself in a situation of illegality, or at least not in an illegal situation that could have been blamed on you. . . . It is in these strategies that Patrick developed projects that were inspirational: a 'blurring' of spaces and speeches. Constructing possibilities implies enabling the un-expected, the appropriation, which allows for a blurring of categories and spheres.

OASE: Should we understand this 'blurring' as an act of distancing oneself from the role of the architect in the more traditional sense? Patrick, does the fact that you don't have an architect's title affect your practice?

Encore Heureux, Pavillon Circulaire, demonstration pavilion for the reuse of building materials, Paris, 2015/
Pavillon Circulaire, demonstratiepaviljoen voor het hergebruik van bouwmaterialen, Parijs, 2015

Pauline Fockedeij, Christoph Grafé, Véronique Patteeuw
Parijs, 10 September 2019

OASE: Moet deze 'vloeibaarheid' worden opgevat als een zekere afstand tot de rol van de architect in de meer traditionele betekenis van het woord? Patrick, heeft het feit dat je zelf geen architectentitel hebt, consequenties voor je praktijk?

PB: Om verschillende redenen benadruk ik altijd dat ik geen architect ben. Encore Heureux bestaat uit architecten, omdat dat van ze wordt geëist. De tijden zijn veranderd; zonder de titel van architect zouden ze niet aan opdrachten kunnen werken. In mijn tijd kon dat wel en later vond ik dat hele titelverhaal onzinnig. De titel is tegenwoordig echter onvermijdelijk, wil je meer op veranderingen kunnen aansturen. Want als niet-architect zit je in de marge en wordt er dus niet naar je geluisterd. In de situaties die ik tegenkwam, moest ik de provocateur zijn die enigszins buiten het veld opereerde om dat vrij te kunnen doen. Vandaag de dag is Encore Heureux misschien wel effectiever binnen het veld om veranderingen voor elkaar te krijgen.

OASE: Arendt richt zich op het politieke proces, op het politieke leven en de bijbehorende onderhandelingen. Haar interesse in de *agora* weerspiegelt de rol ervan als ruimte voor onderhandeling en uitwisseling. Het is ook een fysiek kader om belangenconflicten uit te drukken. Dit raakt aan de deskundigheid van de architect, een expertise die zowel ruimtelijk als historisch van aard is.

ND: We kunnen constateren dat de rol van het conflict in de hedendaagse samenleving is verzwakt. Onze non-conflictuele samenleving wil geen golven ervaren. Maar door conflicten te vermijden, creëren we geweld. Conflicten maken het mogelijk om te debatteren, om eventueel van gedachten te veranderen; om een standpunt bij te stellen dat niet langer een principieel standpunt is, maar een standpunt dat door onderhandelingen is getest. We hebben de mogelijkheid van conflicten zo verzwakt, zelfs in ons onderwijs, dat we het risico lopen iets belangrijks te verliezen. Want de brutaliteit van niet-conflicten maakt dat geweld zich van de weersomstuit verder verspreidt. Daarom denk ik dat de ruimte van conflict en onderhandeling geënceneerd moet worden. Een encenering, als we een parallel met theater trekken, heeft niet veel materie nodig. Het is eerder een kwestie van juiste dimensies, juiste verhoudingen. Op kantoor proberen we dit idee van ruimte niet te theoretiseren, omdat het voor ons heel intuïtief is; wat ons betreft vloeit het voort uit een collectieve praktijk.

OASE: Deze strategie van de scenografie verwijst naar het begrip *enabling spaces* (ruimten mogelijk maken), waarmee we strategieën bedoelen, die iets in gang willen zetten of kansen bieden zich nieuwe vormen van gebruik toe te eigenen.

PB: In het theater en op het toneel zorgen het placement, het lichaam en het spel van de acteurs dat de scenografie tot leven komt. Je kunt beweren dat een acteur niet zonder regisseur kan, niet zonder tekst of publiek kan. Het is volledige samenwerking, en op precies die manier wil ik architectuur maken. Het is een groots moment van vrijheid, dialoog, onderhandelen, heen en weer gaan, mislukken, vallen en opstaan. Kijk bijvoorbeeld naar dit gesprek nu: we nemen dit mee in onze herinnering en gaan het gebruiken, omdat het ons heeft verrijkt.

OASE: De belangrijke theaterregisseur, Giorgio Strehler, met wie je [Bouchain] hebt samengewerkt, heeft 'betekenis' gecreëerd: een onderhandeling op het podium, maar ook een onderhandeling van gebaren, een figuur in de ruimte, met behulp van de taal en de structuur van de tekst, de geometrie van de taal, enzovoort.

PB: Architectuur en politiek zijn nauw met elkaar verweven. Architectuur is de uitdrukking van een samenleving die dingen produceert en zij is volledig onderdeel van de menselijke samenleving. Het is een beperkte voorstelling van het bouwen om te denken dat alles onmiddellijk helder moet zijn, dat er een duidelijk gedefinieerde opdrachtgever

PB: I always claim not to be an architect for various reasons. Encore Heureux is made up of architects, because it has to be. Times have changed; without the title of architect, the office would not have any jobs. In my day I could have work. Later, I was against this position [of the architect], but maybe today you have to be one because perhaps you can transform things more from within. Because being a non-architect, one is considered to be on the fringe and therefore not listened to. Possibly, in the situations I encountered, I had to be the *provocateur* operating somewhat outside the field to be free to do so. Today, Encore Heureux is perhaps more effective inside the field in bringing about change.

OASE: Arendt focuses on the political process, on political life and the negotiations that go with it. Her interest in the *agora* reflects its role as space for negotiation and exchange. It is also a physical background for expressing conflicts of interest in the architect's expertise, expertise that is both spatial and historical.

ND: There is a weakening of conflict in contemporary society. However, by avoiding conflict, we create violence. Conflict facilitates debate, and challenges us to change our minds, to adjust positions that have been tested in negotiations. We have weakened the possibility of conflict so much, even in our schools, that we risk losing something important. It is, so to speak, the brutality of non-conflict, which may subsequently produce violence. That is why I think that the space of conflict and negotiation have to be staged and reworked into a *mis en scène*. Staging, if we draw a parallel with theatre, is not characterised by dimensions only. It is rather a question of the correctness of dimensions, of proportions. In the office, we do not theorise this space, because it is very intuitive for us; it is something that results for us from a collective practice.

OASE: This strategy of scenography refers to the concept of *enabling spaces*, by which we mean strategies that want to set something in motion or offer opportunities to appropriate new forms of use.

Encore Heureux, conversion of an industrial hangar into a 'third space', Colombelles, 2019/
verbouwing van een bedrijfshal tot semi-publieke ruimte, Colombelles, 2019

is en een eenduidig proces, bijvoorbeeld van de aanbesteding. We moeten de daad van het bouwen opnieuw uitbreiden door haar stukje bij beetje opnieuw in te schrijven in de geschiedenis van de mensheid. Zodoende verbind ik me met wie bouwt, wie er gaat wonen, wie de opdracht verstrekt.

OASE: Op dit moment zien we – mogelijk ook door jullie invloed – een esthetiek van dingen loslaten, een esthetiek van ‘verzet’, of ook, een esthetiek van ‘geëngageerde architectuur’. Een esthetiek die ongetwijfeld verband houdt met de manier waarop bepaalde projecten kunnen worden uitgevoerd, op basis van deskundigheid, technieken of materialen. Zo is het bijvoorbeeld gemakkelijker om met hout te werken dan om beton te storten met mensen die dat nog nooit eerder hebben gedaan. Hoe zien jullie dit?

ND: Zonet hadden we het over theater en nu zouden we het kunnen hebben over hedendaagse kunst, schilderkunst, muziek, deze gehechtheid aan wat ons juist lijkt. De kwestie van de schoonheid, bijvoorbeeld. Laten we zeggen dat deze vraag voor ons onlosmakelijk verbonden is met het proces. Het proces is een collectieve onderneming, het is een reis en deze reis wordt gezien onder verschillende gezichtspunten: dat van de economische middelen, wettelijke middelen, menselijke middelen, tijdelijke middelen. Het esthetische spectrum is onlosmakelijk verbonden met de anderen. Het heeft dus een belangrijke aanwezigheid, maar ligt niet vast, is niet gesloten. Dit is de kwetsbaarheid van het ding, want soms maken we fouten. Want als je hebt besloten om een architectuur van goed getekende, postindustriële dozen te maken, teken je een carrosserie en dat is het dan. In ons geval zeggen we tegen onszelf: ik weet niet per se wat ik ga bereiken, maar ik ga de ingrediënten verzamelen zoals in de keuken en ik ga ervoor zorgen dat het verhaal achteraf min of meer klopt.

We spreken in verband met onze projecten wel eens over ‘verhalende esthetiek’. Toen we een bioscoop ontwierpen, vroegen we ons af waarom er zoveel schoenendozen waren met het woord ‘bioscoop’ erop. In dit geval hebben we gekeken naar de architectuur van frontons en met een budget van 80.000 euro hebben we frontons geplaatst, die

Encore Heureux, cinema complex/ bioscoop, Auch, 2012

Pauline Fockedeey, Christoph Grafé, Veronique Patteeuw Parijs, 10 september 2019

PB: In the theatre and on stage, the placement, the body, the actors' performances make a scenography come alive. We can say that the actor would not have done it without a director, without a text or without an audience. It is an act of collaboration. I want to make architecture in the same way. It is a great moment of freedom, a moment of dialogue, of negotiation, of going back and forth, of failure, of trial and error. You can tell yourself from this experience that I had with you in this conversation: I'm going to remember it, and I'm going to use it because you enriched me.

OASE: The renowned theatre director Giorgio Strehler, with whom you [Bouchain] worked, produced 'significance': a stage negotiation, but also a negotiation of gestures, of a figure in space, using the language of the text and the structure, the geometry of the language, and so forth.

PB: Architecture and politics are closely linked. Architecture is the expression of a society that produces things and it is inscribed in humanity. It reduces the act of building to believe that everything must be clear immediately, that there is a clearly defined client and an unambiguous process, for instance of tendering. We need to re-expand the act of building by rewriting it in longer histories, or perhaps in the history of humanity, even on a small scale. By doing so, I attach myself to the one who builds, to the one who will live, to the one who will command.

OASE: Today – perhaps by reclaiming what you have done – we are seeing an aesthetic of laissez faire, an aesthetic of 'resistance' or, so to say, an aesthetic of 'committed architecture'. An aesthetic that is connected to the way in which certain projects can be implemented, based on know-how, techniques or materials. For example, it is easier to work with wood than to pour concrete with people who have never done it before. How do you position yourself in relation to this observation?

Patrick Bouchain – Construire, l'académie Fratellini, construction of a circus school/ bouw van een circusschool, Saint-Denis, 2003

Pauline Fockedeey, Christoph Grafé, Veronique Patteeuw Parijs, 10 september 2019

geen andere functie hebben dan te vertellen dat het om een bioscoop gaat. Dit project illustreert een verhalende esthetiek. Het is geen fascinatie voor de vorm als zodanig, maar eerder een mengeling van referenties en thema's die ons raken: bijvoorbeeld architectuur zonder architecten of vernaculaire architectuur. En dan komt de intuïtie. Het gaat erom dat het gebouw iets moet vertellen. Esthetiek zal in dienst staan van dit verhaal. Je zou dit een vorm van 'georganiseerde bricolage' kunnen noemen, omdat het ook geen architectuur van pallets en steigers is. Produceert dit doe-het-zelf werk een eigen esthetiek? Het is eerder een reactie op de mogelijkheden en op wat er is.

PB: Ik merk dat ik gevoelig ben voor esthetiek, een esthetische kijk op de dingen heb. Maar ik twijfel elke keer weer of dit een esthetiek is die mij toebehoort, of dat het een esthetiek is die verschijnt en die ik enkel gebruik? Ik ben ook geïnteresseerd in wat onzichtbaar is: wat is verborgen en wat kan verschijnen? Hoe kan een verborgen ding worden onthuld? Berusten die dingen of ideeën die verborgen blijven, bij de opdrachtgever of bij de maker, bij de gebruiker, bij mijn medewerkers? Ik probeer dus het verborgene boven tafel te krijgen. En als dat verborgen iets er eenmaal is, is architectuur volgens mij niet representatief voordat ze is gebouwd. We beschikken over instrumenten die we gebruiken voordat een idee gerepresenteerd of getekend kan worden. Daarmee hebben we ook instrumenten om het project uit te werken en die ons in staat stellen te zien waar we naartoe gaan. Ik werk aan wat niet afgebeeld kan worden en ik probeer op een bepaald moment, op de gegeven locatie, te zien wat ons in staat zou stellen om zo lang mogelijk het uiterlijk en de vorm te behouden, tot het moment dat we gaan bouwen. Bouwen is ook samenwerking: het is onderdeel van de ingrediënten die een esthetiek opleveren.

ND: Ik zou willen toevoegen dat er ook een zekere voorkeur is voor risico's. Omdat alles waarover we het hebben, fragiel is, moet je bereid zijn risico's te nemen, want we hebben het hier niet over een architectuur waarbij alles simpel benoemd kan worden.

PB: Maar het is geen risico door strijd, het is een bereidheid om risico's te nemen om de mislukking of het onverwachte onder ogen te zien.

ND: Het is een positief risico, dat ook moed vereist. Met andere woorden, je kunt de smaak te pakken krijgen van risico's waarvoor geen moed nodig is; je kunt misplaatste moed hebben, en dan is er nog de moed, de overtuigingskracht, om opnieuw te beginnen.

Vertaling uit het Frans: Christoph Grafe

ND: Earlier we were talking about the theatre and now we could talk about contemporary art, painting, music, this attachment to what seems right to us. The question of beauty, for example. Let's say that for us, this question is inseparable from the process. The process is a collective undertaking, it is a journey and this journey will be seen under different spectrums: the spectrum of economic means, legal means, human means, temporal means. The aesthetic spectrum is inseparable from the others. It therefore has an important presence but it is not fixed, it is not closed. This is the fragility of the thing, because sometimes we make mistakes. Because when you have decided to make an architecture of well-drawn, post-industrial boxes, you draw a framework and then it's finished. In our case, we say to ourselves: I don't necessarily know what I'm going to achieve, but I'm going to put ingredients together like in the kitchen and I'm going to make sure that the narrative is accurate, with more or less hindsight.

We sometimes refer to 'narrative aesthetics' in our projects. For example, when we made a cinema, we noted that there are a large number of very uninspiring shoeboxes with the word 'cinema' written on them, in order to allow them to be recognised as cinemas. In this case, we looked at the architecture of pediments and with a budget of 80,000 euros, we placed pediments that have no function other than to communicate that there is a cinema inside. This project shows a narrative aesthetic. It is not a fascination with form as such, but rather a mixture of references, elements that touch us, architectures without architects for instance, or of intuitive reading. It is about wanting this building to say something. Aesthetics will be at the service of this narrative. We also talk about 'organised do-it-yourself' because it is not an architecture of pallets and scaffolding either. Does this do-it-yourself work produce aesthetics? It is rather a reaction to possibilities and to what is there.

PB: I'm very sensitive to aesthetics. I have an aesthetic point of view on things. But I have a deep doubt each time, if this is an aesthetic that belongs to me or is it an aesthetic that appears and that I use? I am also interested in what is invisible, what is merely hidden and could be made to appear. What would allow a hidden thing to be revealed? Do those things or ideas that remain hidden rest with the client or the manufacturer, with the user, with my collaborators? So I try to reveal the hidden thing. When the thing appears, I think the architecture is unrepresentable before it is built. We have pre-representation tools, we have tools to elaborate the project that allow us to see where we're going. I'm working on what cannot be represented and I try to see at a given moment in the represented place what would allow us to keep as long as possible the appearance of what will make the form at the time of its construction. Construction is also a collaboration: it is one of the ingredients that produce an aesthetic.

ND: I would add that there is also a taste for risk. Because all this, everything we're talking about, is fragile, so you have to be prepared to take risks, because we're not talking about an architecture where everything can simply be named.

PB: But it's not a risk by combat, it's a willingness to take risks to see the accident or the unexpected happen.

ND: It's a positive risk. But it also requires courage. In other words, you can have a taste for risk without courage, or courage that would be a little misplaced. This courage, that I refer to, is the strength of conviction to start again.

Translation from French: Véronique Patteeuw